די גאָלדענע קייט

פערטליאָר־שריפט פאַר ליטעראַטור
און געזעלשאַפטלעכע פּראָבלעמען

27

אַרויסגעגעבן פון ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ־ישראל
תל־אביב
1957

אָוונט־אַפּעל אין אוישוויץ

עפּעס בענקט זיך בשעתן אָוונט־אַפּעל.

וואָס בענקט דיין האַרץ בשעתן אָוונט־אַפּעל אין אוישוויץ ?

שטיל.

ביים סוף פון לאַגער־שאָסיי ליגט אויף דער ערד, צונטער־רויט, דער גאָלער קאָפּ־שאַרבן פון דער זון, און די אונטערשטע שורות פון דעם שטעכל־דראָטענעם מויער שטעקן אין אַ קאַלוזשע בלוט.

שטיל.

אַ טאָג שטאַרבט אין אוישוויץ.

אַרום און אַרום, אין די לאַגערן אַרום דיין לאַגער, שטייען איצט די העפטלינגס אויף די ציילונגס־פּלעצער צום אָוונט־אַפּעל. שטיל. באַלד וועט זיך אויך אין דיין לאַגער עפענען דער טויער. דער דייטשער ראַפּאָרט־פירער וועט אָנקומען. ס.ס.־מענער וועלן ציילן. אָרדענונג. עס דאַרף שטימען די צאָל.

אַקעגן איבער דיינע אויגן שלאָגט־אַרויס אַ פעטער געדיכטער רויך פון קרעמאַ־טאָריע־קוימען. אַ פונקען־געוויקלטער. ער לאָזט זיך אַראָפּ איבערן לאַנגן לאַגער־שאָסיי, ער שפּרייט זיך אויס צופוסנס די אַפּעל־פּלעצער. דיר דאַכט: די פאַרברענטע זענען פון געוווינהייט צוריק אָנגעקומען זיך שטעלן אין ריי צו דער אָוונט־ציילונג.

די שטעכל־דראָטענע מויערן צינדן זיך אָן מיט דער רויטער שקיעה. אָן אַ שיִעור שטעכלדראָטן. סיי פון דיין לאַגער און סיי פון די לאַגערן אַרום דיין לאַגער. אָנגעגליטע שנורן. זיי ציִען זיך פאַר דיינע אויגן ווי אַ פולער בלאַט נאָטן־ליניעס, אָנגעשריבענע אויפן האָריזאָנט, מיט וואַך־טורעמס ווי מוזיק־שליסלען ביי די זייטן —

אוישוויץ־קאָמפּאָזיציע.

אין דרויסן, אויפן הויפּטשאָסיי, קומט צוריק אַ פאַרשפּעטיקטע פרויען־קאָמאַנדע פון דער אַרבעט. זיי מאַרשירן אויפן וועג צום פרויען־לאַגער — אַ לענגלעכער פּילפּיסיקער ווערעמל אויפן נאָטנבלאַט. די קאַפּאָ־פרוי טרעט מיט רוקן פאָרויס. איר פּנים צו די מאַרשירנדיקע שורות. זי האַלט דעם שטעקן, אַן אויפגעהויבענעם, הויך אין דער לופט ווי אַ קאַפּעלמייסטער. לענגאויס די שטיל־שוויגנדיקע מענער־לאַגערן הילכט אָפּ דער עכאָ פון איר סאָפּראַנען קאָמאַנדע־געשריי:

— צוויי־דריי־פיר — לינקס!

— לינקס!

— לינקס!

קאַפּאָ — און סאָפּראַנען־שטימע.

שטילע געזעגענונגס־שעה אין אוישוויץ. שעה פון אָוונט־אַפּעל. דער טאָג פאַרלאָזט

דעם לאַגער אויף אַ פייערדיקן רייטוואָגן. דו קוקסט אים נאָך: וואָס איז דאָרט, ווייט־ווייט, נאָך די שטעכל־דראָטענע מויערן, דאָרט ווו דער טאָג לאָזט זיך אַראָפּ? איז דאָרט פאַראַן אַ וועלט, אַ פרייע?

דו קוקסט אים נאָך: אַ לאַנגער אָנגעצונדענער טעפּיך אויפן ים. ער ציט זיך ביז צו אַ געעפנטן פייערדיקן טויער. די פרויען־קאָמאַנדע טראָגן דעם טאָג, אַן איינגעוויקלטן אויף זייערע אַקסלען. באַלד וועלן זיי צוקומען צום ברעג. זיי וועלן אים אַראָפּלאָזן ווי אַן אָרון פון אַ שיף. אַלעמענס אויגן וועלן אים נאָכקוקן אויף זיין לעצטן וועג צום פרייען לאַנד —

ביז דער פייער־טויער וועט זיך הינטער אים פאַרמאַכן.

אַ טאָג גייט אַוועק. דו קוקסט אים נאָך: אַזוי קוקט אַ געליבטע צום רוקן פון איר געליבטן, וואָס רייט אַוועק אויף זיין פערד. אינעם האַרץ איז פאַרחתמעט דער גורל: ער וועט ניט קומען צוריק!

אַ, רייטער! נעם מיט זיך דיין געליבטע אויף דיין פערד!

אויף דער צווייטער זייט פון לאַגער וועט זיך באַלד עפענען דער טויער. דער ראַפּאָרט־פירער וועט אָנקומען. פראַנצישעק, דער בלאָק־עלטסטער וועט אויסשרייען: „פעריק! בלאָק 15, שטילשטאַנד!"... דער ס. ס.־מאַן וועט פאַרבייגיין. ער וועט ציילן די פיס־פאָר פון דער ערשטער שורה. נאָכן לעצטן פיס־פאָר ליגן די קעפּ פון די טויטע. ביים פרימאָרגן־אַפּעל זענען זיי נאָך געשטאַנען אין דער ריי. איצט ליגן זיי אויף דער ערד גראָדליניק־אויסגעסדרטע. זיי ציִען זיך אַרויס נאָך די פיס פון דער ערשטער שורה ווי עס ציט זיך דער לאַנגער שטעקן נאָך אַ פאָן.

דער ס.ס.־מאַן וועט ציילן די שטייענדיקע פיס־פאָר אין איין אָטעם מיט די ליגנדיקע קעפּ. אָרדענונג. די צאָל דאַרף שטימען.

אויף איין זייט פון לאַגער שלאָגט אַ געדיכטער פעטער רויך פון קרעמאַטאָריוון, און אויף דער צווייטער זייט פון לאַגער גייט־אויס, אַ שטילער, דיין טאָג. אויגן קוקן אים נאָך: אַ, רייטער! — —

פלוצלונג:

איינער גייט אַרויס פון די שורות. די שקיעה צינדט־אָן זיין פנים. ער גייט איר אַנטקעגן. די געלע ביינער פון זיינע נאַקעטע הענט און פיס גליִען זיך אָן. זיינע אָרעמס זענען שווער באַלאָדן מיט דעם לעצטן גינגאָלד פון דער שקיעה. ער הויפט זיך דערמיט אַן אַ פולן סקעלעט, פולע פאַלעס, פולע גאַפּנס. ער שטעלט קוים זיינע טריט. ער דערווייטערט זיך. אַלע קוקן אים נאָך. ער גייט לענגאויס דער שורה טויטע. ניטאָ פאַר אים קיין פלאַץ צווישן די ליגנדיקע. גייט ער ווייטער, ווייטער. ביז צום סוף. לאָזט זיך אַראָפּ אויף דער ערד, ווי עס לאָזט זיך אַראָפּ אַ מידער וואַנדערער צו דער געבענטשטער רו פון געלעגער אין זיין צוריקגעקערטער היים. רוקנווילעכץ לייגט ער זיך אַראָפּ. סדרט זיך גלייך, גלייך, מיט דער טויטן־ליניע. דאָס פנים צום אוישוויצער הימל — און לעשט זיך באַלד אויס ווי אָנגעגליט אייזן אינעם קאַלטן וואַסער.

ווידער אַ געלער קאָפּשאַרבן, ווידער געלע, נאַקעטע ביינער. דער שטעקן פון פאָן איז לענגער געוואָרן. די זעלבע קאָליר.

ס׳האָט נאָך קיינער קיין מאָל זיך ניט אַזוי אַוועקגעלייגט ביים פרימאָרגן־אַפּעל;

דעם לאַגער אויף אַ פייערדיקן רייטוואָגן. דו קוקסט אים נאָך: וואָס איז דאָרט, ווייט־ווייט, נאָך די שטעכל־דראָטענע מויערן, דאָרט ווו דער טאָג לאָזט זיך אַראָפּ?

איז דאָרט פאַראַן אַ וועלט, אַ פרייע?

דו קוקסט אים נאָך: אַ לאַנגער אָנגעצונדענער טעפּיך אויפן ים. ער ציט זיך ביז צו אַ געעפנטן פייערדיקן טויער. די פרויען־קאָמאַנדע טראָגן דעם טאָג, אַן איינגעוויקלטן, אויף זייערע אַקסלען. באַלד וועלן זיי צוקומען צום ברעג. זיי וועלן אים אַראָפּלאָזן ווי אַן אָרון פון אַ שיף. אַלעמענס אויגן וועלן אים נאָכקוקן אויף זיין לעצטן וועג צום פרייען לאַנד —

ביז דער פייער־טויער וועט זיך הינטער אים פאַרמאַכן.

אַ טאָג גייט אַוועק. דו קוקסט אים נאָך: אַזוי קוקט אַ געליבטע צום רוקן פון איר געליבטן, וואָס רייט אַוועק אויף זיין פערד. אינעם האַרץ איז פאַרחתמעט דער גורל: ער וועט ניט קומען צוריק!

אָ, רייטער! נעם מיט זיך דיין געליבטע אויף דיין פערד!

אויף דער צווייטער זייט פון לאַגער וועט זיך באַלד עפענען דער טויער. דער ראַפּאָרט־פירער וועט אָנקומען. פראַנצישעק, דער בלאָק־עלטסטער וועט אויסשרייען: „פעריק! בלאָק 15, שטילשטאַנד!”... דער ס. ס.־מאַן וועט פאַרבייגיין. ער וועט ציילן די פיס־פּאָר פון דער ערשטער שורה. נאָכן לעצטן פיס־פּאָר ליגן די קעפּ פון די טויטע. ביים פרימאָרגן־אַפּעל זענען זיי נאָך געשטאַנען אין דער ריי. איצט ליגן זיי אויף דער ערד גראָדליניק־אויסגעסדרטע. זיי ציִען זיך אַרויס נאָך די פיס פון דער ערשטער שורה ווי עס ציט זיך דער לאַנגער שטעקן נאָך אַ פאָן.

דער ס.ס.־מאַן וועט ציילן די שטייענדיקע פיס־פּאָר אין איין אָטעם מיט די ליגנ־דיקע קעפּ. אָרדענונג. די צאָל דאַרף שטימען.

אויף איין זייט פון לאַגער שלאָגט אַ געדיכטער פעטער רויך פון קרעמאַטאָריע־אויוון, און אויף דער צווייטער זייט פון לאַגער גייט־אויס, אַ שטילער, דיין טאָג. אויגן קוקן אים נאָך: אָ, רייטער! — —

פּלוצלונג:

איינער גייט אַרויס פון די שורות. די שקיעה צינדט־אָן זיין פּנים. ער גייט איר אַנטקעגן. די געלע ביינער פון זיינע נאַקעטע הענט און פיס גליִען זיך אָן. זיינע אָרעמס זענען שווער באַלאָדן מיט דעם לעצטן גינגאָלד פון דער שקיעה. ער הויפּט זיך דערמיט אָן אַ פולן סקעלעט, פולע פּאָלעס, פולע גאַפּנס. ער שטעלט קוים זיינע טריט. ער דער־ווייטערט זיך. אַלע קוקן אים נאָך. ער גייט לענגאויס דער שורה טויטע. ניטאָ פאַר אים קיין פּלאַץ צווישן די ליגנדיקע. גייט ער ווייטער, ווייטער. ביז צום סוף. לאָזט זיך אַראָפּ אויף דער ערד, ווי עס לאָזט זיך אַראָפּ אַ מידער וואַנדערער צו דער געבענטשטער רו פון געלעגער אין זיין צוריקגעקערטער היים. רוקנווילעכץ לייגט ער זיך אַראָפּ. סדרט זיך גלייך, גלייך, מיט דער טויטן־ליניע. דאָס פּנים צום אוישוויצער הימל — און לעשט זיך באַלד אויס ווי אָנגעגליט אייזן אינעם קאַלטן וואַסער.

ווידער אַ געלער קאַפּשאַרבן, ווידער געלע, נאַקעטע ביינער. דער שטעקן פון פאָן איז לענגער געוואָרן. די זעלבע קאָליר.

ס'האָט נאָך קיינער קיין מאָל זיך ניט אַזוי אַוועקגעלייגט ביים פרימאָרגן־אַפּעל;

און ס׳האָט נאָך קיינער קיין מאָל ניט זיך צוריק אויפגעשטעלט נאָכן אַראָפּלאָזן זיך אויף דער ערד בשעתן אָוונט־אַפּעל.

„אָ, רייטער! — —"

עפּעס בענקט זיך בשעתן אָוונט־אַפּעל —

וואָס בענקט דיין האַרץ בשעתן אָוונט־אַפּעל אין אוישוויץ?

שטיל.

אַ טאָג שטאַרבט אין אוישוויץ. מען וועט אים, דעם טאָג, ניט פירן צו דער קרעמאַטאָריע. ער, דער טאָג, וועט זיך ניט אַרויסוויקלען צווישן פּעטן רויך פון קוימען. ער גייט אויס שטיל. אָט אַזוי. אָט אַזוי, אויף די אַקסלען פון די מיידלעך וואָס מאַרשירן דאָרט צוריק צום פרויען־לאַגער.

איז עס ניט דאָרט דיינע אַ שוועסטער?

אַ מוטער?

אַ געליבטע?

שטילע געזעגענונג־שעה. שעה פון אָוונט־אַפּעל. הינטער דיין רוקן, ווייט־ווייט, פון דער שטילער לופט אַרויס, שלאָגן זיך אָפּ ביים ברעג פון דיין אויער אָפּגעריסענע פּאַליעס, פּאַליעס פון טאַצן־צעבראַזג:

— טצאַץ... טצאַץ... טצצצאַטצאַץ...

דו ווייסט: ס׳איז דער אויסשוויצער בלאָז־אָרקעסטער; אָפּגעריסענע קלאַנגען, וואָס קומען פון אָרקעסטער־פּלאַץ. זיי רייסן זיך צו דיר אַהער פון טיפער שטילקייט אַרויס.

די בעסטע מוזיקער פון אייראָפּע שטייען דאָרט אויסגעשטעלט אויפן פּלאַץ. אַ ליידיקער פּלאַץ. אויף אַ בענקל שטייט דער קאַפּעלמייסטער. אָפּט מאָל טרעפט אַ פאַרשטאָפּונג ביי דער קרעמאַטאָריע. לאַנגע רייען שטייען אויסגעשטעלט לעבן דער גאַזקאַמער און וואַרטן. די אויוונס ברענען אָן איבעררייס. דאָס נאַפּטפעלד איז נאָך איבערגעפולט מיט מוזלמענער פון די לאַגערן. און פּלוצלונג, נאַ דיר: אַ פריש־אָנגע־קומענער טראַנספּאָרט מיט צענער טויזנטער! די ערגסטע צרה מיט די נייע. אָפּט מאָל טרעפט, בשעת אַזאַ פאַרשטאָפּונג, איינער פון די נייע הייבט־אָן שרייען און באַלד — אַלע, ווי איינער נאָך אים! דעמאָלט הייבט אָן דער בלאָז־אָרקעסטער שפּילן: טראָם־פּייטן! פּויקן! טאַצן!

די בעסטע מוזיקער פון אייראָפּע. יעדער פון זיי באַקומט אַ טאָפּעלע זופּ.

אַקעגן־איבער דיינע אויגן גליִען די שטעכלדראָטן מיט דער לעצטער שקיעה. זיי צעביישן דעם האָריזאָנט ווי שאַרפע פראָזשעקטאָרן־ריטער. די מיידל־קאָמאַנדע מאַר־שירט צווישן זיי ווי אַ פאַרלוירענער פליִער אויף דעם שונאס ברענענדיקע הימלען. מען זעט די נאַקעטע ביינער פון זייערע מאַרשירנדיקע פיס. זיי טראָגן מיט זיך די שטילע גסיסה פון טאָג אויף די וויִעס פון זייערע אויגן. איז ניט דאָרט דיינע אַ שוועסטער?

אַ מוטער? אַ געליבטע?

לינקס!

לינקס!

צוויי־דריי־פיר — לינקס!

מוזיק און קרעמאַטאָריע.

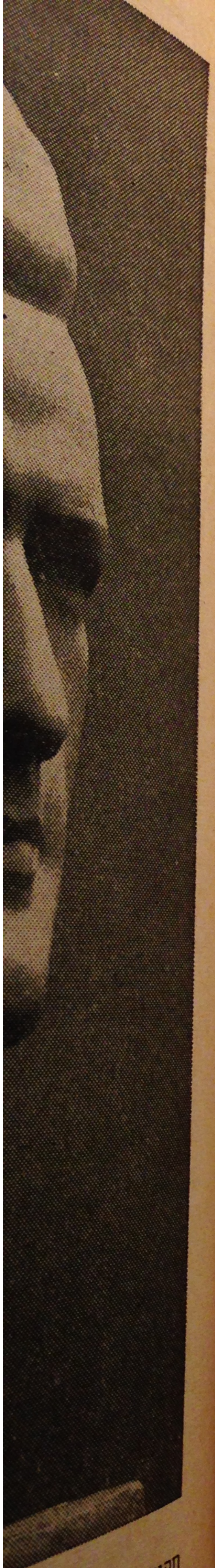

סקולפטאָר שמעון פּאַ

ווער פון דיין פאַמיליע, קאָן עס זיין, איז איצט געבראַכט געוואָרן צו דער קרע־מאַטאָריע? דו שטרענגסט אָן דיין זכרון, דו ווילסט זיך דערמאָנען: ווער פון דיין נאָענטער אָדער ווייטער פאַמיליע איז נאָך פאַרבליבן אין דרויסן, בשעת מען האָט דיך אַוועקגעפירט קיין אוישוויץ?

— — טצאַץ... טצאַץ... טצצצצאַטצאַץ...

אָרקעסטער־פלאַץ — —

אָונט־אַפעל. באַלד וועט דער טויער זיך עפענען. דער ראַפאָרט־פירער וועט אָנקומען. ס.ס.־מענער וועלן ציילן. אָרדענונג.

שטיל. אַ טאָג גייט אַרויס פון לאַגער. דיין טאָג. דו קוקסט אים נאָך — —

עפעס בענקט זיך בשעתן אָונט־אַפעל —

וואָס בענקט דיין האַרץ בשעתן אָונט־אַפעל אין אוישוויץ?

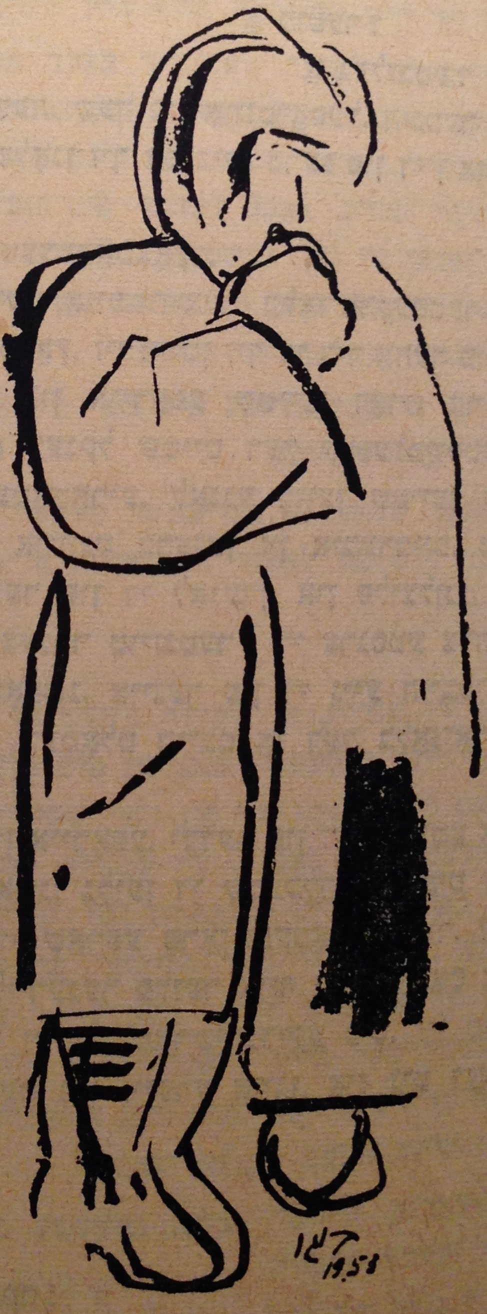

אַ קינד פון געטאָ — אלכסנדר באָגען

אלכסנדר באָגען

אַ קינד פון געטאָ